

Büyük Veri Karşısında Mahremiyet Laplace'ın Cininden Dijital Aleniyete

Giriş: Her Şeyi Hesaplayabilen Bir Akıl Olarak Laplace'ın Cini

“Evrenin şimdiki hali, geçmişin sonucu ve geleceğin nedenidir.” — P.S. Laplace

İçinde yaşadığımız bu aşırı görünür dünyada mahremiyetten söz etmek hâlâ mümkün müdür? Her adımımızın, her tıklamamızın, hatta kalp atışlarımızın bile veriye dönüştüğü bir çağda insan kendini nereye, nasıl saklayabilir? Daha da ürkütücü olan soru şudur: Eğer her şey veriye dönüşüyorsa her şeyi hesaplamak da mümkün müdür? Yeterli veri sağlandığında geleceği kusursuz bir kesinlikle bilecek bir akıl icat edilebilir mi?

Bugün yapay zekâ ve algoritmalar karşısında duyduğumuz bu ontolojik kaygı ve büyülenme, aslında sandığımız kadar yeni değildir. Tıpkı 21. yüzyılın başındaki dijital devrim gibi 19. yüzyılın başı da aklın sınırlarının yeniden çizildiği, bilimin evreni tam bir kesinlikle açıklama iddiasında olduğu devrimsel bir dönemdi. İşte bu tarihsel eşikte tartışmaların merkezindeki isim Pierre-Simon Laplace, bugün bizim silikon çiplerde aradığımız o mutlak gücü, ilk kez 1814 yılında kaleme aldığı ve 1902 tarihli İngilizce çevirisiyle *“A Philosophical Essay on Probabilities”* elimizde bulunan eserinde çarpıcı

bir düşünce deneyi ile kurgulamıştı. Laplace, olasılık teorisi üzerine yazdığı bu temel eserinde, evrendeki nedenselliğin mutlak doğasını sınırsız bir bilgi işleme kapasitesine dayandırır. Yazar, evrendeki her bir atomun konumunu ve hareketini aynı anda bilen varsayımsal bir akıldan söz eder. Daha sonra “Laplace'ın Cini” olarak adlandırılan bu metafor, evrenin şimdiki halini “geçmişin sonucu ve geleceğin nedeni” olarak gören mekanik bir evren tasavvuruna dayanır.

Laplace, insanüstü zekâyı şu ifadelerle tanımlar:

“Bir an için doğayı harekete geçiren tüm güçleri ve onu oluşturan varlıkların karşılıklı durumlarını kavrayabilen bir zekâ varsayalım... Bu zekâ için hiçbir şey belirsiz olmazdı; gelecek de tıpkı geçmiş gibi gözlerinin önünde olurdu.” (Laplace, 1902).

Bu perspektif, yalnızca fiziksel hesaplama kapasitesinin sınırlarını değil, aynı zamanda aydınlanma düşüncesinin bilgiye yüklediği sınırsız güveni temsil eder. Laplace'a göre böyle bir akıl için belirsizlik ontolojik değil, epistemolojiktir; yani bilinemezlik doğanın karmaşıklığından değil, insanın bilgi ve hesaplama kapasitesinin sınırlılığından kaynaklanır. Bu anlatı, modern pozitivizmin en saf ifadesidir yani; yeterli veri ve yeterli hesaplama gücü sağlandığında dünya tümüyle öngörülebilir bir düzene indirgenebilir.

1 alaattin.aslan@marmara.edu.tr

Uzun süre boyunca Laplace'ın Cini, bilim felsefesi literatüründe metafizik bir aşırılık, teknik olarak imkânsız bir soyutlama olarak ele alınmıştır. İnsan zihninin ve mevcut araçların sınırlılığı, bu ütopyayı yalnızca teorik bir sınır olarak konumlandırmıştır. Ancak dijital çağda bu varsayım yeniden ve çok daha somut bir anlam kazanmıştır. Günümüzde büyük veri, yapay zekâ ve algoritmik tahmin sistemleri, Laplace'cı tahayyülün teknik koşullarını parça parça da olsa gerçekleştirmektedir. İnsan davranışlarının, tercihlerinin, ilişkilerinin ve duygulanımlarının dijitalleşmesi; bu verilerin sürekli olarak toplanması, saklanması ve analiz edilmesi; geleceğe dair olasılıkların giderek daha yüksek doğrulukla tahmin edilebilmesini sağlamaktadır. Bu durum, Laplace'ın Cini'ni felsefi bir metafor olmaktan çıkararak siyasal ve ekonomik bir yönetsel biçimine dönüştürmektedir.

Bu dönüşümün merkezinde ise mahremiyet sorunu yer alır. Çünkü Laplace'ın Cini'nin dijital bir formunun mümkün olduğu bir dünyada, gizli olanın,

saklı kalanının ya da yalnızca bireye ait olanın varlığı giderek anlamsızlaşır. **Büyük veri çağında mahremiyet, yalnızca ihlal edilen bir hak değil, yapısal olarak aşınan bir varoluş alanıdır.** Artık karşımızda fiziksel atomların konum ve hızlarını hesaplayan ve tasavvuru mümkün olmayan bir cin değil, dijital verilerimizi işleyerek geleceğimizi kurgulayan ve hayalden öteye geçerek gerçekliğin bir parçasına dönüşmüş algoritmik bir yapı durmaktadır.

Dijitalleşme mi, Dijitalleştirme mi? Kavramsal Bir Ayrım ve Ontolojik Zorunluluk

Büyük veri tartışmalarında ve hesaplanabilir bir evren tahayyülünde sıklıkla birbirinin yerine kullanılan iki kavram, meseleyi ontolojik düzeyde düşünmeyi zorlaştırır: Dijitalleştirme (digitization) ve dijitalleşme (digitalization). Oysa bu iki süreç hem

anlam hem de yarattıkları sonuçlar bakımından birbirinden kesin çizgilerle ayrılır. Bu ayrım, Laplace'ın Cini metaforunun günümüzde nasıl teknik bir olasılığa dönüştüğünü anlamak için hayati öneme sahiptir.

Dijitalleştirme, en basit hâliyle analog olanın dijital forma aktarılması, yani maddi enformasyonun "bit"lere (1 ve 0'lara) dönüştürülmesidir. Brennen ve Kreiss (2016) bu süreci, fiziksel bilginin bilgisayar sistemleri tarafından işlenebilir hale getirilmesi olarak tanımlar. Bir belgenin taranması, bir ses kaydının dijital dosyaya dönüştürülmesi ya da fiziksel bir nüfus arşivinin veri tabanına aktarılması bu kapsamdadır. **Dijitalleştirme teknik bir işlemdir; araçsal ve sınırlıdır. Analog gerçekliğin kendisini değil, yalnızca temsilini dönüştürür. Burada asıl olan hala fiziksel dünyadadır, dijital olan ise bir kopyadır.**

Buna karşın dijitalleşme, çok daha derin ve kuşatıcı bir süreci ifade eder. Dijitalleşme, yalnızca verinin değil, hayatın kendisinin ve kurumsal yapıların dijital sistemler üzerinden yeniden örgütlenmesi anlamına gelir. İletişimin, emeğin, kamusal hizmetlerin, toplumsal ilişkilerin ve hatta duygulanımların dijital altyapılara bağımlı hâle gelmesi dijitalleşmenin göstergesidir. Dijital felsefenin önde gelen isimlerinden Luciano Floridi (2024), bu durumu "onlife" (çevrimiçi ve çevrimdışı ayrımının silikleşmesi) kavramıyla açıklar. Floridi'ye göre artık dijital teknolojiler hayatımıza eklenen araçlar değil, içinde yaşadığımız çevreyi yani enformasyon tabakasını (infosphere) oluşturan asli unsurlardır.

Bu noktada, Laplace'ın Cini'nin ihtiyaç duyduğu zemin tam olarak inşa edilmiş olur. Artık analog bir asıl ve onun dijital kopyası hiyerarşisi yıkılmıştır;

bir varlık alanı olarak dijitalleşme, gerçekliğin asli mekânı hâline gelmiştir. Son on yılda yaşanan dönüşüm, dijitalleşmenin bir tercih olmaktan çıkarak ontolojik bir zorunluluk hâline geldiğini göstermektedir. Eğitim, sağlık, bankacılık, sosyal güvenlik, akademik üretim ve kamusal katılım, dijital sistemler olmaksızın sürdürülemez durumdadır.

Birey dijital platformlara katılmadığında, yalnızca teknolojik bir araçtan mahrum kalmamakta, toplumsal varoluşun kendisinden ve yurttaşlık haklarından fiilen dışlanmaktadır. Bu ontolojik zorunluluk, mahremiyetin klasik anlamda korunmasını neredeyse imkânsız kılar. Çünkü mahremiyet, tarihsel olarak geri çekilme, görünmez olma ve kamusal bakışa sınır koyabilme imkânlarına dayanır. Ancak **dijitalleşmiş bir dünyada, sisteme dahil olmanın ön koşulu veri üretmek yani dijitalleşmektir. Görünmezlik artık bir tercih değil; süpheli, istisnai ve sistem dışı bir durumdur.** Dolayısıyla hesaplama yolu ile geleceği ya da olabilecekleri tahmin etmenin önünde engel teşkil eden eksik veri sorunu giderek bir sorun olmaktan çıkmaktadır.

Kamusal ve Özel Alanın Yitimi: Gözetim Kapitalizminin Kıskaçında Dönüşen Mahremiyet

Modern siyaset teorisi, toplumsal düzeni anlamlandırmak için kamusal alan ile özel alan arasında görece net ve hayati bir ayrım kurar. Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu* eserinde özel alanı, bireyin dış müdahalelerden korunduğu, görünmez olabildiği ve varoluşunu güvenceye aldığı bir sığınak olarak tanımlarken; Jürgen Habermas, kamusal alanı

— 66 —
**Ne kadar çok veri
toplanırsa, tahmin
modelleri o kadar güçlenir.**
— 67 —

bireylerin ortak meseleleri akılcı bir şekilde tartıştığı, görünür olduğu ve iktidarı denetlediği şeffaf bir zemin olarak kurgular. Mahremiyet, tam da bu özel alanın içsel derinliğini ve bireyin kendini başkalarına açma ya da kapama hakkını; yani kendi sınırlarını belirleme iradesini kapsar. Ancak dijitalleşme, bu tarihsel ve mekânsal ayrımı yalnızca bulanıklaştırılmaz, yapısal olarak bozar ve iç içe geçirir. Günümüzde kamusal tartışmalar artık fiziksel meydanlarda değil, büyük ölçüde özel şirketlere ait dijital platformlarda yürütülmektedir. Bu platformlar, kamusal görünürlüğü demokratik müzakere idealleriyle değil; algoritmik sıralamalar, etkileşim ekonomisi ve veri çıkarımı mantığıyla düzenler. Böylece kamusal alan, Habermasçı anlamda rasyonel bir tartışma mekânı olmaktan çıkarak, davranışsal verinin üretildiği devasa bir pazara dönüşür. Öte yandan özel alan, teknik olarak şifrelerle korunuyor gibi görünse de fiilen sürekli izlenen bir cam fanusa evrilir. Akıllı telefonlar, konum servisleri, giyilebilir teknolojiler ve biyometrik sistemler, bireyin uykusu, nabızı veya ev içi sohbetleri gibi en mahrem anlarını dahi veri üretiminin bir parçası hâline getirir. Bu bağlamda mahremiyet, ihlal edilen bir sınırdan ziyade, varlığı giderek anlamsızlaşan ve nostaljik bir kategoriye dönüşür.

Bu radikal dönüşümün arkasındaki temel itici güç, **Shoshana Zuboff**'un literatüre kazandırdığı Gözetim Kapitalizmi modelidir. Zuboff'a göre bu yeni ekonomik mantık, insan deneyimini sadece yaşanacak bir süreç olarak değil, veri üretiminin hammadde kaynağı olarak görür. Bireyin çevrimiçi ve çevrimdışı tüm davranışları, algoritmik sistemler tarafından davranışsal veri artığı olarak toplanır. Bu veriler yalnızca hizmeti iyileştirmek için kullanılmaz; asıl amaç bu veriler üzerinden tahmin ürünleri geliştirmek, bireyi yönlendirmek ve gerektiğinde müdahale etmektir. Bu modelde mahremiyet, korunması gereken bir değer değil; daha fazla veri akışının önünde duran ve aşılması gereken bir engel olarak görülür. Çünkü ne kadar çok veri toplanırsa, tahmin modelleri o kadar güçlenir. Böylece Laplace'ın Cini'nin teorik her şeyi bilme arzusu, piyasa mantığıyla birleşerek pratik bir her şeyi öngörme ve yönlendirme kapasitesine dönüşür.

Algoritmik Yargı, Dijital İnfaz ve Kuantum Distopyanın Ayak Sesleri

Laplace'ın Cini'nin güncel

uygulayıcıları olan algoritmik sistemler, çoğu zaman tarafsız ve nesnel matematiksel araçlar olarak sunulur. Oysa veri bilimci Cathy O'Neil'in vurguladığı üzere, **algoritmalar kodlanmış fikirlerdir ve tarihsel olarak üretilmiş verilerle eğitildikleri için geçmişin toplumsal eşitsizliklerini ve önyargılarını bugüne taşırlar. Bu nedenle ayrımcılık dijital dünyada ortadan kalkmaz; aksine otomatikleşir, görünmezleşir ve ölçeklenir.** Risk puanlamaları, içerik denetim sistemleri, sosyal medya profillemeleri ve otomatik karar mekanizmaları, bireyleri belirli kategorilere ayırarak etiketler. Bu sınıflandırmalar çoğu zaman şeffaf değildir (kara kutu) ve bireyin itiraz mekanizmaları son derece sınırlıdır. Böylece birey, haklara sahip hukuki bir özne olmaktan ziyade, yönetilmesi gereken algoritmik bir risk profiline indirgenir. Bu sürecin toplumsal maliyetini ve dijital gözetimin nasıl acımasız bir sosyal infaz aracına dönüşebileceğini gösteren en somut ve çarpıcı vakalardan biri, StopAntisemitism adlı sivil toplum kuruluşunun yürüttüğü dijital ifşa pratikleridir. Kuruluşun kamuya açık raporlarına ve Liora Rez'in² açıklamalarına göre; sosyal medyada antisemitik söylemlerde bulunduğu iddiasıyla algoritmalar ve insan takibiyle profillenen yüzlerce kişi, bu verilerin doğrudan işverenlere ve kamuoyuna servis edilmesi sonucunda büyük bir yıkımla karşılaşmıştır. Açıklamalara göre bu süreç sonunda en az 400 kişi işini kaybetmiştir. Bu vaka, büyük verinin yalnızca pasif bir izleme faaliyeti olmadığını; aynı zamanda bireyin ekonomik ve mesleki varoluşunu doğrudan yok edebilen aktif bir toplumsal yaptırım mekanizması olduğunu kanıtlamaktadır. Dijital ortamda üretilen bir ifade veya veri kısıntısı, bağlamından kopararak

bireyin tüm yaşamına yayılan sonuçlar doğurabilmektedir ve özgür irade sorununu doğurmaktadır. Mahremiyetin kaybı burada soyut bir hak ihlali değil, somut bir varoluş krizidir.

Bu distopik tablonun tamamlayıcı ve en korkutucu parçası ise Kuantum Hesaplama teknolojisidir. Laplace'ın Cini metaforunda, Cini imkânsız kılan en büyük engel evrendeki tüm veriyi işleyecek hızın olmamasıydı. Oysa kuantum bilgisayar ve kuantum veri işleme mantığı bu engeli aşabilme kapasitesine sahiptir.

Klasik bir bilgisayar, devasa bir kütüphanedeki kitapları tek tek, sırayla okuyan çok hızlı bir okuyucu gibidir. Ne kadar hızlı olursa olsun, milyonlarca kitabı (olasılığı) taraması zaman alır. Kuantum bilgisayar ise, kütüphanedeki tüm kitapları aynı anda okuyabilen bir mekanizmadır. Klasik bilgisayarların bit (0 veya 1) mantığıyla adım adım çözmeye çalıştığı karmaşık insan davranışlarını ve olasılık ağlarını; kuantum bilgisayarlar "kübit"ler sayesinde tüm olasılıkları üst üste bindirerek (süperpozisyon) anında modeller. Bu durum, büyük veri analizlerinin hızını ve kapsamını insan aklının alamayacağı bir seviyeye taşır. Klasik bilgisayarların yüzyıllarca sürede çözemeyeceği şifreleri veya olasılık hesaplarını, kuantum bilgisayarlar saniyeler içinde çözebilir. Buradaki asıl tehdit, kuantum teknolojisinin tek başına varlığı değil; halihazırda kurulmuş olan gözetim, tahmin ve StopAntisemitism örneğindeki gibi cezalandırma mantığıyla birleşme ihtimalidir. Bu birleşme, Laplace'ın Cini'ni bir düşünce deneyi olmaktan çıkarıp, kaçışın teknik olarak imkânsız olduğu totaliter bir yönetim aracına dönüştürme riskini taşımaktadır.

2 "StopAntisemitism" kuruluşunun kurucusu ve icra direktörü Liora Rez. Açıklama videosu link:<https://www.youtube.com/watch?v=nF1jxn4BMHM>

Sonuç: Mahremiyetin Sonu ve Zemin Arayışı

Gelinen noktada, büyük veri ve kuantum çağında mahremiyet, yalnızca korunması gereken yasal bir hak parantezine sıkıştırılamaz; o artık yeniden düşünülmesi gereken bir varoluş meselesidir. Dijitalleşmenin bir tercih olmaktan çıkıp ontolojik bir zorunluluk hâline geldiği, kamusal ve özel alanın geri dönülemez biçimde iç içe geçtiği bir dünyada, mahremiyetin klasik sınırlarını (duvarları, kapıları ve şifreleri) korumak giderek imkânsızlaşmaktadır. Gözetim kapitalizminin doymak bilmez veri açlığı, algoritmik adaletsizliğin otomasyonu ve kuantum hesaplamasının yaklaşan mutlak gücü, bu süreci hızlandırmaktadır.

Bu nedenle mesele, artık nostaljik bir refleksle mahremiyetimizi nasıl koruruz? sorusunu sormak değildir. **Asıl ve can alıcı soru şudur: Mahremiyetin teknik olarak ortadan kalktığı, her adımın, niyetin ve ilişkinin hesaplanabildiği şeffaf bir dünyada; insan onuru, özgür irade ve eşitlik nasıl yeniden tanımlanır?** Laplace'ın Cini artık 19. yüzyıldan kalma fiziksel bir metafor değil; 21. yüzyılın en büyük etik sınavıdır ve bu sınav, insanın kendi yarattığı "bilgi"

karşısında özne olarak kalıp kalamayacağını belirleyecektir.

Kaynakça

- Arendt, H.** (2022). *İnsanlık durumu*. (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1958).
- Brennen, J. S., & Kreiss, D.** (2016). Digitalization and digitization. K. B. Jensen, & R. T. Craig (Ed.), *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy* içinde (s. 1-11). Wiley-Blackwell.
- Floridi, L.** (2018). *Dördüncü devrim: Bigiküre insan hakikatini nasıl yeniden şekillendiriyor?* (Orhan Önder, Çev.). İstanbul: alBaraka Yayınları.
- Habermas, J.** (2003). Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü. (T. Bora, & M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laplace, P. S.** (1902). *A philosophical essay on probabilities*. (F. W. Truscott & F. L. Emory, Çev.). New York: John Wiley & Sons. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1814).
- O'Neil, C.** (2016). *Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy*. New York: Crown.
- Zuboff, S.** (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. PublicAffairs Books.

Mahremiyetin teknik olarak ortadan kalktığı, her adımın, niyetin ve ilişkinin hesaplanabildiği şeffaf bir dünyada; insan onuru, özgür irade ve eşitlik nasıl yeniden tanımlanır?

